

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut

PETER SINGERI ARGUMENDID LOOMKATSETE VASTU
BIOMEDITSIINIS

Filosoofia eriala bakalaureusetöö

Heldi Marleen Lang

Juhendaja: Kadri Simm
Tähemärkide arv: 71 587

2023

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Loomkatseted.....	6
1.1 Loomkatsete ajalugu.....	6
1.2 Loomkatsetest mahukusest ja regulatsioonist.....	7
1.3 Debatt loomkatsete pooldajate ja vastaste vahel	8
2. Spetsiesismi ehk liikismi argument	11
2.1 Vastuväited liikismi argumendile ja vastused neile.....	14
2.1.1 Argument loomade õiguste puudumisest	14
2.1.2 Argument inimese loomusest	16
2.1.3 Kagani kitsa personismi argument	16
3. Utilitaristlik argument 1: Biomeditsiiniuuringute ebapiisava hüve argument.....	18
3.1 Vastuväited biomeditsiiniuuringute ebapiisava hüve argumendile ja vastused neile	21
3.1.1 Argument utilitarismi piiritlemisest	21
3.1.2 Argument loomkatsete efektiivsusest.....	22
3.1.3 Utilitarism ja teo tagajärjed	23
3.1.4 Argument loomkatsete kasust loomadele	23
4. Utilitaristlik argument 2: Inimestele ohtlikkuse argument	25
4.1 Vastuväited inimestele ohtlikkuse argumendile ja vastused neile.....	28
4.1.1 Argument inimeste ja loomade sarnasusest.....	28
4.1.2 Lootus leida uusi olulisi ravimeid	29
Kokkuvõte	31
Kirjandus	34
Summary.....	38

Sissejuhatus

Peaaegu kõik ravimid ja meditsiinilised vahendid läbivad enne inimestele kasutamiseks jõudmist loomkatsed. See tähendab seda, et läbi erinevate ravimite ja meditsiinitarvete testimise pidevalt hukkub või saab kahjustada suur hulk loomi. Biomeditsiin pole ainus valdkond, kus loomkatseid kasutatakse. Teised peamised valdkonnad on kosmeetika- ja keemiatööstus. Nendes valdkondades toodetakse uusi tooteid, mida sageli pole inimestel elukvaliteedi tõstmise jaoks vaja, sest turg on juba küllastunud, ja seega tundub loomkatsete ebaeetilise põhjendamise nendes valdkondades lihtsam. Ravimitööstuse puhul on see keerulisem, kuna loomkatseid tehakse selleks, et leida uusi ravimeid, mis raviks haiguseid, millele ravi veel pole ja mis häirivad inimeste elu või on surmavad. Tundub, et tegemist on valdkonnaga, kus inimeste elude päästmise olulisus kaalub loomadele tehtava kahju üle ja seega on loomkatsed biomeditsiinis põhjendatud. Näiteks on küsitlused näidanud, et enamus läänemaailma inimestest on loomkatsete kasutamise poolt (Liu, Fan 2018: 38).

Üks peamisi loomkatsete vastu argumenteerijaid filosoofias on Peter Singer (snd. 1946). Bakalaureusetöös analüüsin tema kolme peamist argumenti loomkatsete vastu biomeditsiinis. Argumendid põhinevad suurel määral teosel „Loomade vabastamine“, mille esmatrükk ilmus juba 1975. Esimene ja tõenäoliselt kõige olulisem on spetsiesismi (*speciesism*) argument ehk see, et inimesed ei tohiks teisi liike omavoliliselt enda heaoluks ära kasutada (Singer 2021: 32-33). Spetsiesism on kallutatud vaatepunkt, mille järgi on omaenda liigi esindajate huvid olulisemad kui teiste liikide esindajate omad (samas). Spetsiesismi mõiste võttis kasutusele Richard D. Ryder aastal 1970, sest teda häiris, et kõik vabadusliikumised vaatasid loomade kannatustest mööda (Ryder 2010). Kuna spetsiesism on eesti keeles laensõna, siis võtan selle asemel kasutusse sõna liikism. Mõiste tõlkimise eesmärgiks on tuua teema eestikeelses teaduskirjandusse tugevamalt sisse ja näidata selle olulisust. Kasutatud on ka väljendeid liigirassism ja liigifašism, kuid need seostuvad inimgruppide vahelise diskrimineerimisega.

Ülejäänud kaks argumenti on utilitaristlikud. Utilitarism on vaade eetikas, mille kohaselt tuleb teha tegusid, millel on suurim eeldatav positiivne mõju ehk mis toovad võimalikult paljudele inimestele võimalikult palju kasu (Driver 2014). Bakalaureusetöö teine argument on biomeditsiiniuuringute ebapiisava hüve argument. Kui ressursse ei kulutaks loomkatsete

peale, siis oleks võimalik meditsiinilist abi anda rohkematele inimestele (Singer 2021: 78-79). Bakalaureusetöö kolmas argument on inimestele ohtlikkuse argument ehk see, et katsete tulemused ei ole üle kantavad ühelt liigilt teisele ja seega võib loomkatsete tulemuste inimestele ümbertõlgendamine inimesi kahjustada (samas: 83-84). Lisaks analüüsin seda, millised on peamised vastuargumendid neile argumentidele ja kuidas on võimalik vastuargumentidele vastata nii, et Singeri argumendid püsima jääksid. Singeri vastu on argumenteerinud nii filosoofid kui ka meditsiinivaldkonna esindajad. Osadele vastuargumentidele on Singer vastanud, kuid vajadusel täiendan vastuargumentide ümberlõkkamist ise.

Biomeditsiin on „peamiselt loodusteadustega seotud, põhiuuringutele keskenduv arstiteaduse haru“ (Meditsiinisõnastik 2004) ja selle eesmärk on meditsiini arendada. Debatt loomkatsete kasutamisest biomeditsiinis on oluline, sest mõjutab meditsiini tervikuna. Arutelu loomkatsete vähendamise kohta küll juba käib, aga nende täielikku lõpetamist meditsiinivaldkonna spetsialistid võimalikuks ei pea. Peamine lahendus, mida loomkatsete eetiliseks muutmiseks nähakse, on 3R lähenemine: *replacement*, *reduction* ja *refinement* ehk asendamine, vähendamine ja täiustamine (The 3Rs). Seega on kasutusel loomkatsete osaline asendamine alternatiivsete meetoditega, näiteks spetsiaalse arvutitehnoloogiaga, loomkatsete hulga vähendamine ja loomade heaolu parandamine, kuid ei kaaluta nende lõpetamist.

Laiemaks uurimisküsimuseks töös on „kas loomkatsed biomeditsiinis on eetilised?“ Täpsem uurimisküsimus on „miks loomkatsed biomeditsiinis pole eetilised?“, sest Singer on seisukohal, et loomkatsed on ebaeetilised ja nende hulka tuleks oluliselt vähendada. Kuigi loomkatsete eetiliseusega on tegelenud mitmed filosoofid, siis keskendun Singeri argumentidele, kuna tal on mitu argumenti teema mitme nurga alt ja ta on tõenäoliselt mõjukaim filosoof selles valdkonnas. Töö tees on, et tänapäeval pole loomkatsed eetiliseks õigustatud ja nende kasutamises tuleks liikuda nende lõpetamise suunas, sest siis saaksid inimesed rohkem kasu ja loomad ei kannataks. Töö eesmärgiks on luua terviklik ülevaade Singeri argumentidest ja nende vastuväitedest, mis hetkel puudub. Singer ei näe loomkatsete täielikku lõpetamist võimalikuna, aga töö autorina soovin rõhuda sellele, et katsete vähendamise lõplik eesmärk võiks olla katsete täielik lõpetamine. Sammuks, mis tuleks astuda enne loomkatsete täielikult lõpetamist biomeditsiini valdkonnas, on nende vähendamine rangema regulatsiooni ja kontrolliga. Wolff (2011: 14) on loomkatsete

küsimuse jaotanud kaheks. Esimene pool debatist on see, kas loomkatsetest on kasu, ja teine pool on see, kas loomkatsed on eetiliselt lubatavad. Kuigi esimene pool on seotud pigem meditsiiniteadusega ja teine filosoofiaga, tegeleb Singer mõlemaga.

Esmalt annan ülevaate sellest, milline on loomkatsete ajalugu ja kui palju loomkatseid biomeditsiinis kasutatakse. Järgnevalt võtan vaatluse alla Singeri kolm argumenti. Igaühe puhul neist vaatan ka seda, millised on sellele esitatud vastuväited ja omakorda vastused neile. Kuigi Singeri argumendid on omavahel teatud aspektides seotud, siis selline struktuur aitab näidata, et Singeril on mitu erinevat argumenti selle kohta, miks loomkatsete kasutamine biomeditsiinis on ebaeetiline. Samuti on sel viisil lihtsam erinevate debati pooltele (näiteks meditsiinitöötajatele, riigijuhtidele ja patsientidele) seda näidata. Kokkuvõttes annan ülevaate oma töö peamistest tulemustest ja uurimisküsimuste vastustest. Tööst jääb välja loomkatsete eetika teistes valdkondades. Lisaks jäävad välja Singeri argumendid loomade kasutamise vastu teistes valdkondades, näiteks loomade kasutamine toiduks.

1. Loomkatsed

Selles peatükis annan lühikese ülevaate loomkatsete ajaloost ja sellest, milliseid katseid loomade peal tehakse. Loomkatseid, näiteks elusate loomade opereerimist ilma anesteesiata nende anatoomia ja füsioloogia uurimiseks ehk vivisektsiooni, on tehtud juba Antiik-Kreekast kui meditsiini algusajast saati (Franco 2013). Ülevaade loomkatsete ajaloost on vajalik seetõttu, et see aitab mõista, kui juurdunud on loomkatsed teaduspraktikatesse. See selgitab, miks nendest loobumist ei peeta vajalikuks ja miks nende eetilisuses kahelda ei osata. Lisaks võib väita, et varasemate loomkatsete tulemusena on meil vajalik informatsioon inimeste ja loomade kohta olemas. Loomkatsete lõpetamine selle ebaeetilisuse põhjusel ei tähenda, et varasemate katsete tulemusi ei tohiks kasutada tulevaste alternatiivsetel meetoditel tehtavate katsete alusena. See lähenemine vajaks avatumat ja ühtlasemat süsteemi teaduses, kus loomkatsete nii positiivsed kui ka negatiivsed tulemused oleks kõigile teadlastele kättesaadavad.

1.1 Loomkatsete ajalugu

Antiikaja kreeklased ei teadvustanud loomade peal katsetamise eetilisi dilemmasid, sest nende maailmapildis oli keskne kõige elava hierarhia (*scala naturae*) mineraalidest jumalateni ja selles asetsesid inimesed loomadest kõrgemal ning omasid vastavalt võimu loomade üle (Franco 2013). Selline skaala on suuresti ka kristliku eluvaate aluseks, näiteks Aquino Thomase kohaselt on patt teise inimese looma haavamine, sest see teeb kahju teisele inimesele. Seejuures pole loomale tehtav kahju oluline. (Aquino Thomas 1976: 58) Empiristide arvates polnud loomade peal katsetamine vajalik, sest nende õpetuse kohaselt muudavad valu ja kannatused vaadeldavate objektide, näiteks looma organite, olemust ja seega ei aita loomkatsed saada tõeseid tulemusi. Selle ja lisaks ka kristluse levimise tõttu loomkatsete tegemine keskajal suures osas lõpetati. Arvati, et elu jätkub peale surma, haigused on jumala otsus ning jumal aitab neid ka ravida. (Franco 2013)

Uuesti hakati loomade peal katseid tegema valgustusajal. Taas oli põhjenduseks, et loomade anatoomia on inimeste omaga sarnane ja loomadel katsetamine annab teadmisi inimese organismist. Keskseks mõttevooluks oli Descartes'i lähenemine et loomad on justkui masinad, kuid samas ei eitatud seda, et nad tunnevad valu. (Franco 2013) Võimalik on ka, et Descartes tegi ise vivisektsiooni (Wolff 2011: 13).

Alates valgustusajast kuni 1990. aastateni oli loomkatsete hulk peaaegu kogu aeg tõusutrendis (Franco 2013). Kuigi seda saab seostada inimeste arvu kasvuga maailmas (enne valgustusaega toimunud populatsiooni kasv pole siin oluline, kuna sel perioodil katseid ei tehtud), siis ikkagi oli see järsk kasv. Üldises pildis hakati loomkatsete hulka vähendama tänu Singeri utilitaristlike (sealhulgas „Loomade vabastamine“) ja Tom Regani loomaõiguslike kirjutistele (samas). Läänemaailma ühiskonnad olid ka üldiselt muutumas: erinevate inimgruppide õiguseid laiendati ja läbi loodushoiu hakati ka teisi olendeid tähtsustama. Küll aga on nende seisukohad ja nendega nõustuvate loomaaktivistide ülesastumised loomkatsete tegijate vastu põhjuseks, miks on loomkatsete eetikat puudutava debati erinevad pooled tänapäevani teineteise suhtes vaenulikud (samas). Selline vastuolu on põhjuseks, miks kokkulepeteni jõudmine on keeruline. Debati poolte meelest on probleemi kese erinevas kohas: loomakaitsjad hoolivad enim loomade heaolust ja loomkatsete tegijad hoolivad enim inimeste heaolust.

1.2 Loomkatsetest mahukusest ja regulatsioonist

Probleemiks loomkatsete kaardistamisel on see, et suur osa katsetest ei jõua kunagi statistikasse või puudub nende dokumentatsioon täiesti. Seda on oma argumentide toetamiseks kasutanud ka Singer. Aastal 1982 avastas Briti valitsuse komisjon, et vaid umbes veerand kõigist tehtavatest loomkatsetest on trükkis avaldatud (Singer 2021: 67). See tuleneb avaldamisnihkest (*publication bias*), et avaldatakse vaid neid katseid, mille tulemused on püstitatud hüpoteesiga kooskõlas (Nair 2019). Seega ei saa väita, et ka loomkatsete negatiivne tulemus aitab teadusel edasi liikuda, sest negatiivse tulemusega uurimused ei jõuagi teiste teadlasteni. Aastate jooksul on loomkatsete regulatsioon tugevnenud ja võib eeldada, et suurem osa neist avaldatakse, mis aitab tehtavate loomkatsete hulka paremini hinnata.

Singer on maininud, et USAs kasutatakse teadusuuringutes igal aastal umbes 25 miljonit looma (2021: 14), kuid pole mainitud, mis aasta kohta see number kehtib. Suurbritannias on võrreldes USAga pikemat aega kehtinud rangemad regulatsioonid loomkatsete dokumenteerimiseks ja aastal 1988 tehti seal loomadel 3,5 miljonit „teaduslikku protseduuri“ (samas: 61-62). Küll aga varem, aastal 1969, tehti seal üle 5 miljoni loomkatse (Ryder 1976: 34 kaudu). Taylori jt (2008) avaldatud uuringus leiti, et igal aastal kasutatakse maailmas loomkatseteks umbes 100 miljonit selgroogset looma, 10-11 miljonit neist

Euroopa Liidus. See ei sisalda näiteks puuviljakärbeste ja krevettide kasutamist, aga mõlemad on loomkatsetes laialt kasutatavad olendid. Paljud riigid ei avalda üldse loomkatsete statistikat või kaasavad sellesse ainult need loomad, keda kasutatakse vivisektsiooniks (Knight 2011: 9).

USAs on oluliseks loomkatsete läbiviimist reguleerivaks dokumendiks Animal Welfare Act, mis võeti vastu aastal 1966. Üheks suurimaks läbimurdeks loomkatsete vähendamise suunas on organisatsiooni The Great Ape Project (inimlaste projekt) ettepanek Hispaania parlamendi komisjonile aastal 2008, millega taotleti seda, et inimahvidele oleks võimalik anda õigustega isiku juriidiline staatus (Singer 2021: 17). The Great Ape Project on hea näide laiemast protsessist loomakaitses, eriti ahvide osas, mille eesmärgiks on vähendada loomkatsetes kasutatavate loomade arvu. Inimlastele õiguste taotlemine tundub olevat kergem protsess, kui oleks muudele loomadele õiguste taotlemine, sest nad on võrreldes teiste loomadega oma käitumiselt inimestele sarnasemad. Samas pole seegi protsess kerge, kuna võitlus inimahvide õiguste nimel kestab. Rotid, hiired ja muud närilised moodustavad 95% katsealustest loomadest (Rai, Kaushik 2018: 897). Kuna tegu on pisikeste loomadega, kes on inimestest väga erinevad, siis on nende õigusi raskem kaitsta. Lisaks on nende loomade peal katsetamine kõige tugevamini teadustraditsioonidesse juurdunud.

Katseid, mida loomade peal tehakse, on erinevaid. Üheks levinumaks katseks on LD50 (*lethal dose* 50%), mille eesmärk on leida, mis kogus uuritavat ainet tapab pooled katseloomad, seega kasutatakse ühes katses enamasti eri liiki loomi (Ryder 1976: 37). OECD keelas LD50 katsed aastal 2002. Teiseks väga levinud katseks on Draize test, mille käigus pannakse katsealuse looma silma või nahale uuritavat ainet nii, et loom ei saa ärrituse korral end liigutada (Wallig et al 2017: 1308-1309). Paljud katsed kasutavad loomade kuuma keskkonda panemist, neile elektrilööke andmist ja narkootiliste ainete manustamist (Singer 2021).

1.3 Debatt loomkatsete pooldajate ja vastaste vahel

Loomkatsete vajalikkuse põhjendus tundub ilmselge: nende tulemused aitavad parandada inimeste tervist. Loomkatsete vastased on sageli loomaõiguslased, kes on loomkatsete tegijate tähelepanu saamiseks teinud ka ebaviisakaid või kriminaalseid tegusid, nagu telefoni teel ähvardamine ja vara rikkumine. See on viinud olukorrani, kus teadlased ei võta

loomkatsete lõpetamist tõsiselt, sest nad ei pea loomaõiguslaste argumente ratsionaalseteks. Seetõttu on oluline neid argumente edastada professionaalselt ja akadeemiliselt, et vastastikuse halvustamise asemel saaks toimuda debatt. (DeGrazia 2003: 253) Kuna filosoofide debattide sisu kipub jääma praktikast kaugemale, siis koheldakse nende arvamusi loomkatsete poliitikas sageli ebaolulistena (Wolff 2011: 14). Näiteks selle kohta, kuidas meditsiini valdkonna spetsialistid ei süvene debatti piisavalt, on Weiss (2002: 45), kes arvab, et loomkatsete vastased ei näe probleemi inimeste kannatustes ja ei arvesta inimestega. Kui debati mõlemad pooled süveneksid ka vastaspoole argumentidesse eesmärgiga neid mõista, siis oleks kergem kokkulepeteni jõuda.

Samas on meditsiini valdkonna teadlastel keeruline üldse näha oma töö loomaeetilisuse mõõdet, kuna neid on õpetatud teaduse paradigma raames, kus loomade peal katsetamine on vajalik osa nende tööst (Burkhardt 2012: 117). Enamasti põhjendatakse loomkatseid sellega, et loomade organism on inimese omaga sarnane ja loomkatsed aitavad meditsiini areneda. Kui teadlased selgitaks täpsemini, kuidas loomadel saadud tulemusi inimestele üle kanda, siis aitaks see inimestel väljaspool meditsiini nende vajalikkust täpsemalt hinnata. See on seotud sellega, et kui inimesed pole informeeritud sellest, mis loomkatsetes toimub, siis kipuvad nad neid pimesi toetama. Küll aga on teatud aspektid, millega nõustuvad nii loomkatsete pooldajad ehk biomeditsiini valdkond kui ka nende vastased ehk loomakaitsjad.

Need punktid on üles loetlenud David DeGrazia (2003):

- Loomade kasutamine biomeditsiini uuringutes tõstatab eetilisi küsimusi.
- Aistmisvõimelised (elementaarsete meeleliste elamustega) loomad, seega vähemalt selgroogsed, väärivad moraalset kaitset.
- Paljud loomad, peamiselt imetajad, on võimelised tundma mitmesuguseid vastumeelseid vaimseid seisundeid, näiteks valu, ahastust ja kannatust.
- Loomade kogemuslik heaolu väärib kaitsmist.
- Sotsiaalse käitumisviisiga loomade humaanne kohtlemine vajab erilist tähelepanu
- Mõned loomad, näiteks ahvid, väärivad eriti tugevat kaitset.
- Alternatiive loomkatsetele peaks kasutama alati kui võimalik ja alternatiivide uurimine peaks laienema.
- Inimeste tervise edendamine on äärmiselt oluline biomeditsiiniline eesmärk.
- On mõned märkimisväärsed moraalsed erinevused inimeste ja loomade vahel.

- Osad loomkatsed on põhjendatud.

Kuid on ka mitmeid asju, mille puhul on ebatõenäoline, et loomakaitsjad ja loomakatsete pooldajad kokkuleppele jõuavad. Olulisim neist on see, milline on inimeste moraalne staatus võrreldes loomadega. Lisaks ollakse erineval arvamusel, milline peaks üldse olema kokkulepe, milleni jõuda proovitakse, ja kas praegu kehtivad regulatsioonid on adekvaatsed. (sammas)

2. Spetsiesismi ehk liikismi argument

„Selle raamatu tuum on väide, et olendite diskrimineerimine pelgalt nende liigi põhjal on eelarvamuse vorm, olles samavõrd ebamoraalne ja õigustamatu nagu rassipõhine diskrimineerimine.“ (Singer 2021: 281) Singeri argument spetsiesismi ehk liikismi vastu on peamine põhjus, miks ta peab loomade kasutamist viisidel, mis neid kahjustavad või kahjustada võivad, ebamoraalseks ning see hõlmab ka loomkatsete kasutamist biomeditsiinis. Siin peatükis annan ülevaate sellest argumendist ja seejärel liigun selle juurde, milliseid on sellele argumendile esitatud vastuväited. Singeri argument liikismi kohta on vaatluse alla tulevatest argumentidest kõige laiem ja siinne argumentatsioon käib suuresti mitte ainult biomeditsiini, vaid kõigi loomkatsete vastu. Singer esindab seisukohta, et on väär, kui inimene peab ennast teistest liikidest olulisemaks lihtsalt seetõttu, et ta on inimeste liigi esindaja.

Singeri argument liikismi vastu on järgnev:

- 1) Kui olendil on võime kannatada, siis tuleb tema huvidega (võrdselt teiste selliste olendite huvidega) arvestada ka inimestel.
- 2) Selliste olendite huvides on mitte tunda kannatust.
- 3) Loomadel on võime kannatada, seega nende huvidega peab arvestama.
- 4) Järelikult ei tohi loomadele põhjustada kannatust.
- 5) Loomkatsete tegemine põhjustab loomadele kannatust.
- 6) Järelikult ei tohi loomkatseid teha.

Argumendi juures on oluline see, et inimese liik ei erine teistest liikidest nii, et see oleks kuidagi teistest olulisem. Inimesed küll erinevad teistest liikidest mitmel moel, näiteks tehnoloogia kasutamine ja kõnevõime osas, aga see ei tähenda seda, et inimene ei peaks teiste liikidega arvestama. Singer on selle vastu, et inimesed peavad ennast teistest liikidest olulisemaks ja ei arvesta nende huvidega, põhjendades seda inimeseks olemisega. Olendi huvidega arvestamise vajaduse määratlemise aluseks on omadus olla kannatusvõimeline. Ükski teine omadus pole aluseks sobilik, sest sel juhul oleks tegu meelevaldse valikuga. (Singer 2021: 34-35) Kui võtta selleks omaduseks olendi intelligents, siis ei peaks arvestama ka näiteks arenguprobleemidega inimestega (Singer 2021: 33). Idee, et kannatusvõime on omadus, mille alusel olendi huve peab arvesse võtma, tuleneb Benthamilt: „Küsimus ei ole

selles, kas nad *arutlevad* või kas nad *räägivad*, vaid kas nad *kannatavad*.“ (samas). Võime kannatada on nii tarvilik kui ka piisav tõend selleks, et näidata, et olendil on huvid (Singer 2021: 34).

Liikism on seega seotud ka teiste vabastusliikumistega, feminismi ja rassismivastase võitlusega (Singer 2021: 35). Kõigi nende puhul kannatavad olendid, kelle huvisid arvesse ei võeta. Liikismi eristab see, et ebavõrdsuse all kannatajad ei saa ise enda eest seista. Benthami lähenemise üheks probleemiks on see, et selle alt jäävad välja inimesed, kes pole võimelised kannatama, näiteks pikemat aega koomas olnud või raskelt halvatud närvisüsteemiga inimesed (Wolff 2011: 17). Samas on need inimesed varasemalt kannatusvõimelised olnud või on ikkagi vaimselt kannatusvõimelised.

Kõik kannatused pole võrdsed. Kuigi inimene on võimeline tundma rohkem erinevaid kannatusi kui loom, siis ei tähenda see, et loom pole võimeline kannatama. Näiteks vasikas ei saa kannatada teadmises, et ta tapetakse kuu aja pärast, aga ta kannatab ikkagi näiteks kitsas aedikus elamise või tema tapmiseks kasutatavate elektrilöökide tõttu. (Wolff 2011: 17) Sarnaseid näiteid saab tuua ka katseloomade kohta. Isegi kui tõdeda, et inimesed saavad kannatada rohkematel põhjustel, viisidel või suuremal määral kui loomad, siis sellest ei järeldu, et ei peaks arvestama loomade huviga mitte kannatada. Kui aga nõustuda, et on olemas kannatuste tugevuse skaala, siis tekib küsimus, kas teatud kannatused pole ikkagi õigustatud, kuna need aitavad ära hoida teisi tugevamaid kannatusi. See problemaatika haakub Parfiti (1984) vastumeelse järelduse (*the repugnant conclusion*) teooriaga, aga töö piiratud mahu tõttu jääb see siinkohal välja. Järgmises ehk biomeditsiini ebapiisava hüve argumenti käsitlevas peatükis tuleb välja, et ka sellise skaalaga nõustudes pole loomade kannatused biomeditsiini katsetes põhjendatud.

See, et inimesed on enamasti osa ühiskonnast ja peavad oma igapäevaelus arvestama poliitiliste seaduste, õiguste ja kohustustega, võib inimesele tuua nii naudingut kui ka kannatusi. Lisaks tunneb inimene tõenäoliselt rohkem vaimseid kannatusi, näiteks kuna inimesed võivad tunda hirmu tulevaste sündmuste ees. Samas ka loomad võivad tunda teatud vaimsed kannatusi, nagu kurbus ja lein, kui nende järglased neist eraldatakse. See tähendab, et inimene ja loom võivad samas olukorras ja tingimustes tunda erineval määral kannatust, sest inimesel on arenenumad vaimsed võimed (Singer 1993: 59). Kuid see võib olla ka vastupidine, sest teatud juhtudel kannatab inimene vähem kui loom, sest ta saab aru valusa

toimingu hilisemast kasust (samas: 60). Näiteks kardavad mõned inimesed hambaarsti, aga käivad seal ikkagi, et vältida hilisemaid probleeme hammastega.

Peamine kannatus, mida loomad tunnevad, on füüsiline valu. Samas on kaheldud, kas loomad üldse on võimelised valu tundma. Sellise vaate järgi peaks kahtlema ka selles, et kas teised inimesed peale meie enda on võimelised valu tundma (Singer 2021: 35). Valu ennast pole teiste olendite puhul näha, aga on liigutused ja refleksid, mille järgi on võimalik aru saada, et olend tunneb valu. Nendeks on näiteks erinevad grimassid, valu tekitajast eemaldumine, karjumine ja nutmine. Need välised tunnused on eristatavad nii inimeste kui ka suurema osa loomade puhul. (samas: 37-38) Teatud loomade, näiteks kalade, puhul on raskem neid tunnuseid märgata, aga kõigil loomadel on sellest olenemata võime tunda valu, sest neil on närvisüsteem, mis on inimese omaga füsioloogiliselt sarnane. Nagu eespool mainitud, nõustuvad loomkatsete pooldajad ja nende vastased selle osas, et loomad on võimelised valu tundma ja et nende kannatused tõstatavad eetilisi küsimusi.

„See ei tähenda, nagu peaksime spetsiesismi vältimiseks väitma, et koera tapmine on sama vale kui täielikult elujõulise inimese tapmine.¹“ (Singer 2021: 45) Selleks, et vältida liikismi sattumist ei pea väitma, et kõik elud on täiesti võrdsed. Piisab sellest, kui väita, et kõigil olenditel, kes on sarnased oluliste aspektide poolest ehk tunnevad kannatust ja naudingut, on õigus elule. See ei keela arvata, et inimese elu, kellel on väärtuslikud sotsiaalsed suhted, ei võiks olla olulisem kui mõne hiire elu, kellel neid suhteid olla ei pruugi. Samas on olemas ka vastupidiseid juhtumeid: teatud liikidel võib olla omadusi, mistõttu võib näiteks šimpansi elu tänu eneseteadvusele olla väärtuslikum kui raske vaimupuudega imiku oma (samas). Liikismi vaate järgi on inimese elu teiste olendite eludest olulisem seetõttu, et tegemist on inimese bioloogilisse liiki kuuluvate olenditega. Liikide vahel on palju erinevusi ja veel rohkem on neid konkreetsete olendite vahel, kuid kõigil on õigus elule. Juudi päritolu kirjanik Isaac Bashevis Singer on kirjutanud järgnevat: „Loomade suhtes [on] kõik inimesed natsid.“ (samas: 112)

Keeruline oleks väita, et loomad ei tunne valu, kui nende peal katseid tehakse. Loomkatsetes kasutatakse näiteks kõrgeid ja madalaid temperatuure, erinevaid terariistu, elektrilööke ja mürgiseid aineid. Need mõjuvad loomadele häirivalt, valusalt või isegi surmavalt, nagu samad asjad mõjuksid ka inimestele. Peamine põhjus, miks tehakse katseid loomade peal,

¹ Kasutan siin spetsiesismi mõistet, sest seda on kasutatud tsiteeritavas allikas.

on vältida inimestele kannatuste põhjustamist. Kui tegu on katsetega, mida ei olda valmis inimeste peal tegema, siis miks viia neid läbi loomadega, kes ka kannatavad nendes katsetes. Siinkohal pole oluline, kas katset tehakse täiskasvanud inimese peal. Isegi kui luua täpsustus, et tegu on beebiga, kes pole veel täiskasvanud inimesega võrreldes ratsionaalselt mõtlej ja ei saa oma nõusolekut anda, ning ta on orb, ehk tema kannatused ei põhjusta kannatusi teistele, siis ei nõustuks teadlased ikkagi tema peal tegema neid kannatusrikkaid katseid, mida loomade peal tehakse. Samas pole selline täpsustus vajalik, sest paljud katsetes kasutatavad loomad eraldatakse oma perekonnast väga varakult, mis põhjustab vaimseid kannatusi mõlemale poolele (Singer 2021: 109-110). „Kui katsetaja aga väidab, et katse on piisavalt oluline, et tekitada kannatusi loomadele, siis miks pole see piisavalt oluline, et tekitada kannatusi samasuguse vaimse arengutasemega inimestele?“ (samas: 111) Singeri meelest ei olegi. Sellega, et madala vaimse arengutasemega inimeste peal võiks katsetada nii, nagu seda tehakse loomade peal, tundub nõustuvat ka viviseksionist R. G. Frey (2002: 134).

Liikismi aluseks on seisukoht, et inimesed käituvad nii, nagu nad oleksid teistest liikidest olulisemad, seetõttu, et nad on inimesed. Singer on selle vastu, sest teistest liikidest olendeid ei tohiks kohelda viisidel, mis lähevad vastuollu nende huvidega pelgalt seetõttu, et nad kuuluvad teise liiki. Pole oluline teada, kui palju loomad inimesega võrreldes kannatavad, sest on teada, et loomad tunnevad valu. Liikismi vältimiseks ei pea väitma, et kõik elud on võrdsed, vaid tuleb tunnistada kõigi elude väärtust ja kõigi olendite tahet vältida kannatusi.

2.1 Vastuväited liikismi argumendile ja vastused neile

2.1.1 Argument loomade õiguste puudumisest

Levinumaid vastuväiteid liikismi argumendile kui „Loomade vabastamise“ peamisele argumendile kajastab Singer hilisemate täiendatud trükkide peatükis, mis vaatleb liikismi tänapäeval. Peamine vastuväide, mida erinevad filosoofid ja teadlased Singeri liikismi argumendile esitanud on, on see, et loomadel ei ole ega saa olla õigusi, nagu need on inimestel. Seda laadi vastuväidetel võivad olla erinevad alused, millega loomade õiguste puudumist põhjendatakse. Järgnev peatükk keskendubki peamiselt sellele vastuargumendile loomade õiguste puudumisest ja Singeri vastusele. Lisaks vaatan teisi vastuargumente, mida liikismi argumendile esitatud on, näiteks Kagani argumenti modaalse personismi poolt.

Cohen (2012: 206-207) argumenteerib, et selleks, et olendil oleks õigused, peab tal olema võime vabalt moraalseid otsuseid langetada. Loomadel aga ei ole võimet moraalseid väiteid kasutada ega neile vastata. Sellest järeldub, et loomadel pole moraalseid õigusi. Kui Singer väidab, et võrdse kohtlemise aluseks on võime kannatada, siis Cohen väidab, et selle aluseks on võime langetada moraalseid otsuseid. Loomadega humaanselt ringi käimiseks ei pea Coheni kohaselt (samas: 208) neid käsitlema nagu inimesi või õigustega olendeid.

Tundub, et Singer nõustub selle seisukohaga. Ta argumenteerib hoopis, et võrdsuse printsiip ei tähenda mitte võrdset kohtlemist vaid võrdset huvidega arvestamist. Laiendades võrdsuse printsiipi ühelt rühmalt teisele, ei nõua see mitte võrdset kohtlemist ega õigusi, vaid võrdset huvidega arvestamist. Näiteks pole mõtet arutleda loomade valimisõiguse teemal, sest loomad pole võimelised valimas käima, aga see ei tähenda seda, et ei peaks arvestama nende huviga mitte kannatada. (Singer 2021: 28) Samas ei eita Cohen loomade võimet tunda kannatust, mida arvab ka Singer. Cohen toob välja Singeri võrdluse liikismi ja teiste vabastusliikumiste vahel, kuid nimetab seda absurdseks, sest inimesed on moraalselt autonoomsed, kuid loomad ei ole (Cohen 2021: 209-210). Ta väidab, et loomade ja inimeste kannatusi ei saa võrdsustada, kuid ka Singer väidab, nagu juba öeldud, et kõik kannatused ei ole võrdsed, kuid see ei tähenda seda, et loomade kannatustega ei peaks arvestama põhjusel, et nad ei ole moraalselt autonoomsed.

Singer võtab loomade õiguste puudumist puudutavad vastuväited kokku nii: „Nad on väitnud, et õiguste omamiseks peab olend olema autonoomne või ühiskonna liige, suutma austada teiste õigusi või omama õiglustunnet.“ (Singer 2021: 34) M. A. Fox (2002) on kirjutanud, et kuna loomad ei suuda oma elule anda kvalitatiivseid hinnanguid, siis ei suuda nad oma elu väärtust mõista ja nii ei pea seda tegema ka inimesed. Üldiselt heidab Singer neile, kes väidavad, et loomade huvidega ei pea arvestama (ta toob „Loomade vabastamise“ märkustes välja näiteks M. Levini ja M. A. Foxi), sest neil puuduvad õigused, ette järgnevat. Võrdsuse printsiip nõuab, et arvestataks kõigi olenditega, kellel on võime kannatada, ja seega pole poliitiline õigus, millele need vastuargumendid toetuvad, asjakohane (Singer 2021: 34). Singer ja tema vastu argumenteerijad, kes toetuvad poliitilisele õiguste mõistele, räägivad teineteisest mööda. Loomadega arvestamine seetõttu, et neil on võime kannatada, ei tähenda, et inimeste vahel ei peaks kehtima poliitilisi õigusi või moraalinorme, aga need peaks arvestama kõigi olenditega, kellel on võime kannatada.

2.1.2 Argument inimese loomusest

Üks vastuväide, mis on peamiselt oluline Singeri seisukoha osas, et inimesed ei peaks loomi toiduks kasutama, on see, et inimesel on õigus loomi kasutada, sest see tuleneb „looduse üldisest seisukorrast“, nagu on arvanud Lord Chesterfield (Singer 2021: 262 kaudu). Siiski on see vastuargument asjakohane ka loomkatsete seisukohast, sest on seotud inimese võimutsemisega teiste liikide üle.

Singer arvab, et isegi kui meie loomuses on loomi süüa või muul moel kasutada, siis peame kuulama oma mõistust ja talitama nii, nagu on parim. Inimese loomuses on näiteks ka tung sõdida, kuid olenemata sellest on suurem osa inimestest sõjapidamise vastu ning enamasti ei minda teise riigi või ühiskonna vastu sõdima selle põhjendusega, et see on inimestele loomumane soov. (Singer 2021: 262) Seega inimesed ei peaks loomadele kannatusi põhjustama, kuna inimese loomus ei õigusta teisi olendeid kahjustavaid tegusid.

2.1.3 Kagani kitsa personismi argument

Kagan (2015) esitab liikismile järgnevat kriitikat. Kui inimene kasutab loomi ja põhjustab neile kannatusi, sest ta peab enda ja teiste inimeste huve teiste liikide esindajate omadest olulisemaks, siis näiteks tiiger võib teiste liikide esindajate huvidest olulisemaks pidada tiigrite huve. Ta toob näite, et kaukaaslasel on kohane pidada teise kaukaaslase valu olulisemaks kui mõne aafriklase valu (samas). Singer (2015) aga vastab, et see on rassistlik. Kui mitte nõustuda rassisisimiga, siis ei tohiks nõustuda ka liikismiga. Seega on Singer oma seisukohta põhjendanud ja liikismi puhul tegu pole lihtsalt eelarvamusega. Samas võib liikismi tõlgendada ka nii, et ükskõik mis liigist olend peaks inimeste huve pidama teiste omadest olulisemateks. Pole oluline, kumba tõlgendust kasutada, sest Singeri argument on suunatud selle vastu, et inimesed peavad enda huve kõige olulisemateks.

Konkreetselt seisneb Kagani kriitika selles, et väidetavalt ei esita Singer tegelikult argumenti, miks selline eristus on vale. Kagan esindab seisukohta, et inimesed pole mitte liikistid, vaid esindavad hoopis alternatiivset seisukohta. Ta nimetab sellist seisukohta modaalseks ehk kitsaks personismiks (*modal personism*). Personism on vaade, mille kohaselt moraalsed õigused on nendel olenditel, kes on isikud. Isikuks olemise määrab võime olla eneseteadlik. Isikud pole näiteks raske vaimse puudega inimesed, aga isikuteks

saab pidada inimahve. Kitsas personism tähendab, et personismi objektideks on ka need olendid, kes pole isikud, aga oleksid võinud olla isikud (Singer 2015). Seega loevad nende olendite huvid, kes kuuluvad liiki, mille enamus täiskasvanud olendeid on isikud (samas). Seega väidab ta, et Singer ei argumenteeri selliste põhjenduste vastu filosoofiliste argumentidega, vaid ütleb, et liikism on eelarvamus ja seega on vale. Kagan ei esinda liikistlikku väidet, aga pole ka Singeri poolt.

Singer mainib oma vastuses, et kitsa personismi põhimõtted on juba kasutusel loomuõiguse eetikas ning sellele on kirjutatud rohkelt kriitikat (Singer 2015). Loomuõigus on teooria, mille kohaselt on olemas kõigile inimestele eranditult kehtivad moraalireeglid (Luts 1997: 32). Kagan vaatab mööda sellest, et inimesed annavad rohkem õigust inimestele, kes ei ole isikud, näiteks raske puudega inimestele, kui loomadele, kes on isikud või rohkem isikud, kui kõnealused inimestest mitte-isikud. Seega on Kagani ja loomuõiguse teooria kaitsjate väide, et peaksime olendeid kohtlema võttes arvesse, mis on „normaalne nende liigi puhul“ ja mitte seda, millised nende omadused tegelikult on (Singer 2021: 279). Singeri arvates aga ei vasta olendi kuuluvusest tulenevad eeldatavad omadused alati tegelikkusele. Näiteks kui mõnel naisel on paremad omadused tööl käimiseks ja mõnel mehel paremad omadused kodus laste kasvatamiseks, siis peaksimegi neid selle järgi kohtlema, mitte selle järgi, mis on „normaalne nende soo puhul“.

Vastuväited liikismi argumendile, mis lähtuvad ideest, et loomadel pole õigusi ja nad pole ühiskonna liikmed, ei lükka Singeri argumenti ümber. Võrdne arvestamine ei eelda võrdseid õigusi ja oluline on, et arvestatakse kõigi kannatusvõimeliste olenditega, olenemata nende liigilisest kuuluvusest. Loomade kasutamist inimeste hüveks, näiteks loomkatseteks, ei saa põhjendada sellega, et see on inimese loomusest tulenev, sest see määratlus ei taga, et tegu oleks vajaliku või positiivse omadusega. Kagani pakutud modaalne personism viib rassismini ja samuti on osasid loomi võimalik pidada isikuteks. Seega pole isikuks olemine, nagu ka näiteks kõnevõime, sobiv omadus, mille alusel olendi huvidega arvestamise vajaduse üle otsustada. Modaalne personism ei arvesta olendi tegelike vajadustega. Kuigi siin peatükis käsitletud vastuväited liikismi argumendile ei käsitle otseselt loomkatseid, siis on need ikkagi asjakohased, kuna puudutavad laiemat küsimust loomadele kannatuste põhjustamise õigustuste kohta.

3. Utilitaristlik argument 1: Biomeditsiiniuuringute ebapiisava hüve argument

Enamasti käivad utilitarismi definitsiooni alla ainult inimesed ja kasu neile. Singer, olles vastu liikismile, arvestab ka kasu ning kahjuga loomadele. Argumendi osaks on see, et lõpetades loomkatset biomeditsiinis on võimalik ka inimeste kannatusi vähendada. Biomeditsiini ebapiisava hüve argumendil „Loomade vabastamises“ on kaks poolt. Esiteks on turul juba piisavalt tooteid, et inimeste vajadusi rahuldada ehk kasu tuua, seega on loomade peal katsetamine uute toodete loomiseks lihtsalt loomade kahjustamine. Teisalt heidab Singer teadlastele ette, et nad ei käitu utilitaristlikult, sest kulutavad ressursi asjatutele loomkatsetele, kuigi ravimid haiguste vastu, mis põhjustavad inimestele enim kannatusi, on juba olemas, kuid hetkel lihtsalt ei jõua abivajajateni. Selles peatükis vaatlen Singeri ebapiisava hüve argumenti loomkatsete vastu biomeditsiinis kahest aspektist, mis on omavahel teatud määral seotud. Lisaks tegutsevad teadlased sageli muudel põhjustel kui inimeste heaolu parandamine, näiteks rahalise kasumi nimel: juba loomkatsete tegemiseks vajaliku inventari tootmine ja müümine on suur äri, mida inimesed väljaspool valdkonda ei näe (Singer 2021: 65).

Kuigi tundub, et meditsiinis tehakse loomkatseid eesmärgiga päästa inimeste elusid ja parandada inimeste elukvaliteeti, siis nii see enamasti pole. Singer argumenteerib (2021: 79), et kindlasti on loomkatset ebavajalikud valdkondades nagu kosmeetika- ja kodukeemia tööstus. Inimeste elu ja heaolu ei sõltu sellest, kas neil on uus huulepulk või pesuvahend. Tundub, et meditsiinis peaks see olema teisiti, aga Singer ei nõustu sellega. Ta väidab, et meditsiinis tehtavad katsed ei aita tegelikult inimeste heaolule kaasa. Ta põhjendab seda järgneva näitega:

„Suurbritannia tervise- ja sotsiaalministeeriumi heaks töötavad teadlased uurisid ravimeid, mida on Suurbritannias turustatud ajavahemikus 1971-1981. Nad leidsid, et uued ravimid „toodi turule peamiselt sellistes meditsiinivaldkondades, mis olid juba tugevalt üleküllastunud, [...] ning selliste tervisehädade jaoks, mis on levinud, suuresti kroonilised ja esinevad peamiselt jõukates lääneriikides. Seega on innovatsioon suunatud suuresti ärikasumi teenimisele, mitte meditsiinilistele vajadustele.“ (Singer 2021: 79 kaudu)

Uutest Euroopas turule toodud ravimitest vaid veerand on tõhusamad kui olemasolevad. Probleemne on ka see, et uusi ravimeid ei pea testima võrdluses olemasolevatega. Isegi kui uus ravim on parem, siis on kasu enamasti väike, näiteks uued vähiravimid USA-s

pikendasid patsientide eluiga keskmiselt kaks kuud. (Wieseler, McGaugan, Kaiser 2019) Ka selline eluea pikenemine võib olla vähihaige jaoks oluline, aga sellised muudatused ei aita eriti meditsiini edasi viia. Seega tuleks loomkatsete tegemine biomeditsiinis lõpetada või vähemalt fokuseeritumalt organiseerida, kuna peamiselt toodetakse vaid ravimeid, mida juurde vaja pole. Kuna suur osa toodetavatest ravimitest on mõeldud jõukates lääneriikides levinud kroonilistele haigustele, siis saaks loomkatsete tegemise alt vabaneva inim- ja majandusressursi suunata hoopis teavitustööle ja võimaluste loomiseks, et inimesed muudaks oma eluviise ning keskkonda tervislikumateks ja leevendaks või ennetaks sellega terviseprobleeme.

Kuidas on asi nende haiguste ravimisega, mille puhul veel ravimit leiutatud pole? Kas seal on loomade kannatused õigustatud, sest tõstavad inimeste heaolu rohkem, kui loomade oma kahjustavad? See küsimus tuleb vaatluse alla töös edaspidi, seoses loomkatsete tulemuste ohtlikkusega inimestele, kuid on oluline ka siin. Selle küsimusega haakub Singeri mõte, et kui katset ei olda nõus läbi viima raske puudega inimese või orvust väikelapse peal, siis ei tohiks seda teha ka loomade peal. (Singer 2021: 109-110) Kui mõnda uut ravimit on ikkagi vaja, siis peaks selle loomine olema nii oluline, et inimkatsed, näiteks raske puudega inimeste peal, oleksid põhjendatud. Ajaloos leidub juhtumeid, kus inimesi on kasutatud katsealustena ilma nende nõusolekuta, kuid need juhtumid, erinevalt loomkatsetest, on tekitanud avalikkuses pahameelt (samas: 111).

Oluline on siiski ära märkida, et Singer ei ole otseselt kõigi loomkatsete lõpetamise poolt, vaid selle poolt, et loomkatseid asendataks muude eetiliseimate katsetega nii suures osas, kui see on võimalik. Selleks, et loomkatsete tegemist paremini planeerida, on Singeri meelest vaja luua kompetentsemad eetikakomiteed ja seadusloome meditsiini valdkonnas, millesse on kaasatud spetsialiste väljastpoolt valdkonda. Ka eetikakomitee sooviks oleks leida ravi haigustele, seega ei tohiks nende ja teadlaste eesmärgid omavahel vastuollu minna (samas: 115). Töö autorina väidan, et kuigi sellised eetikakomiteed on kindlasti vajalikud, siis võiks ka nende eesmärk ikkagi olla loomkatsete lõpetamine.

Inimeste puhul, erinevalt loomadest, on enamasti võimalik katsealustelt küsida luba nende peal katsetamiseks, kui tegu pole lastega, kes veel ei oska rääkida või enda eest seista, või inimestega, kes ei suuda neid asju tervislikel põhjustel. Seega võiks omavahel võrdsustada kõik olendid, kes ei ole võimelised oma nõusolekut andma, et nende peal tohib katsetada.

Kuid siin tekiks vastuolu, nagu see on ka liikismi puhul, et olendid kannatavad, ilma selleks nõusolekut andmata ja võimaluseta katsest taganeda. Kuidas ikkagi saaks teadus edasi liikuda selles suunas, et leida ravimeid haigustele, millele need hetkel puuduvad ja mis inimestele kannatusi ning surma põhjustavad? Üheks variandiks on ravimite katsetamine alternatiivsetel viisidel ja teiseks on katsetamine katsetes osalemiseks oma nõusolekut kinnitanud inimestel. Need variandid võtan uuesti vaatluse alla peatükis loomkatsete ohtlikest tagajärgedest inimestele.

Probleem ei ole ainult selles, et vajalike uute ravimite leiutamiseks kasutatakse loomkatseid, vaid suur osa probleemist on, kui väheolulisteks katseteks loomi kasutatakse. Näiteks tehakse palju katseid, milles loomadele manustatakse narkootikume või muudetakse nad uimastisõltlasteks (Singer 2021: 94-95). Neid katseid ei ole vaja teha, kui juba on teada, et ka inimestel tekitavad narkootilised ained sõltuvust ja on tervisele kahjulikud. Kui katsetes kasutatavad ained on seadustega keelatud inimestel kasutamiseks, siis miks võib neid kasutada loomade peal katsetamiseks. Tundub, et sellised katsed ei ole seotud inimeste heaolu suurendamisega. Teine näide on loomade kõrge temperatuuriga ruumis hoidmise katsed, mida on tehtud väga palju ja neid on tehtud juba vähemalt sada aastat (samas: 88). Singer kommenteerib neid katseid nii:

„Sealjuures näib suurimaks avastuseks olevat see, et kuumarabanduse ohvreid tuleks jahutada – miski, mis tundub terve mõistuse seisukohast üsna elementaarne, pealegi oldi selle järelduseni jõutud juba varem inimeste põhjal, kes olid kuumarabanduse saanud loomulikult teel.“ (samas: 91)

Järelikult ei kanna suur osa loomkatsetest meditsiinis eesmärki suurendada inimeste heaolu, vaid nende taga peavad olema muud põhjused. Nende katsetega tuuakse kannatusi loomadele, kuid mitte kasu inimestele. Seega ei teeni need utilitaristlikku eesmärki ja nende peale kuluvat ressursi saaks jaotada kasulikumalt. Kuidas seda ressursi aga utilitaristlikult ära kasutada, et teadlased saaksid loomkatsete tegemise asemel kuidagi inimestele kasu tuua? Singeri seisukoht on, et terviseprobleeme osatakse lahendada ja ennetada, aga need siiski püsivad, sest: „keegi ei panusta piisavalt energiat ja raha tegemaks seda, mida me juba oskame teha.“ (Singer 2021: 121) Ta peab silmas haiguste ravi, mis on tingitud ebasanitaarsetest elutingimustest, toidupuudusest ja läänemaailma jaoks elementaarse tervishoiu puudumisest. Sellised probleemid on tänapäeval läänemaailmast küll suuresti kadunud, aga laastavad siiski maailma vaesemaid piirkondi. Utilitaristliku hoiaku kohaselt on inimestel võrdselt tähtsad. Ei pea eitama, et maailmas on endiselt surmavaid haiguseid,

millele ravi puudub, et suunata nendele haigustele keskendumise asemel meditsiinilist ressursi vaesematesse piirkondadesse, näiteks ravimite jaoks, mis on juba olemas ja ei vaja loomkatseid (samas).

Millised ressursse ja ravimeid vaesemad piirkonnad vajavad? Üheks näiteks on see, et maailmas sureb väga palju lapsi, sest neil tekib kõhulahtisuse tagajärjel vedelikupuudus. Eelmise sajandi lõpul oli selleks arvuks 250 000 last igal nädalal (Singer 2021: 121 kaudu), kuid tõenäoliselt pole realistlik eeldada, et see number tänapäeval oluliselt väiksem oleks. Kui nende andmete avaldamise ajal (1988) oli maailma rahvaarv just ületanud 5 miljardi piiri, siis nüüdseks (2023) on maailmas 8 miljardit inimest (Population Division). Peamiselt kasvab rahvaarv just vaesemates piirkondades, seega on seal keeruline ka sanitaartingimusi ja tervishoiusüsteemi vajalikule tasemele tõsta. Ravimid nendes piirkondades enim levinud haigustele, näiteks kõhulahtisusele, on olemas, kuid ei jõua abivajajateni. Meditsiinitöötajad saaksid inimesi rohkem aidata, kui nad „lahkuksid laboritest ja töötaksid selle nimel, et meie olemasolev meditsiiniteadmiste pagas jõuaks nendeni, kes seda kõige rohkem vajavad.“ (Singer 2021: 121)

Kui utilitaristlikku vaatesse kaasata ka loomad, siis toob loomkatsete tegemine biomeditsiinis vähem kasu kui nende lõpetamine kahju tooks. Pigem võib arvata, et loomkatsete lõpetamine tooks hoopis hüve juurde. Hetkel on suur osa loomkatsetest meditsiini arengu osas väheolulised ja uute ravimite efektiivsus on varasemast vaid veidi suurem. Ravimeid luuakse peamiselt läänemaailmas levinud kroonilistele haigustele, mida saaks tervislike eluviisidega ennetada. Utilitaristlikult saaks rohkem kasu siis, kui loomkatseid ei tehtaks ja nende alla kuluv inim- ja meditsiiniressurss suunataks hoopis maailma vaesematesse piirkondadesse. Lisaks inimestele hüve toomisele aitaks see vähendada loomade kannatusi.

3.1 Vastuväited biomeditsiiniuuringute ebapiisava hüve argumendile ja vastused neile

3.1.1 Argument utilitarismi piiritlemisest

Utilitarismi argumentide vastuväited jäävad pigem utilitarismi üldise kriitika valdkonda. Peamine viis Singeriga vaidlemiseks oleks öelda, et loomadega ei pea arvestama ka

utilitarist, mida saab omakorda põhjendada erinevalt. Need põhjendused on samad, kui on vastuväited liikismi argumendile, sest need ei arvesta loomade kannatustega. Seega oleks tugevamad sellised vastuargumendid, mis arvestavad utilitaristlikes kalkulatsioonides nii inimesi kui ka loomi, eriti kui anda loomadele võrdne tähtsus inimestega (seejuures ei pea ikkagi ütlema, et kõik kannatused on võrdsed). Kuid Singeri argumendis on oluline, et ka inimesed saavad loomkatsete lõpetamisest suuremat kasu kui hetkel nende tegemisest saadakse.

Utilitarismi definitsiooni ehk „suurim õnn suurimale hulgale“ juures on kaks olulist küsimust: mis on „suurim hulk“ ja mis on „suurim õnn“, sest tundub, et üks neist peaks olema olulisem (Pojman 2005: 188). Kui utilitarismi puhul arvestada ka loomade huvidega, nagu seda teeb Singer, siis teeb see õnne saada soovijate hulga suuremaks. Seega tundub nendele küsimustele vastamine muutuvat veelgi keerulisemaks, kui see on utilitaristide jaoks, kes loomi utilitarismi sisse ei arvesta. Kuna inimene on võimeline tundma rohkem erinevaid kannatusi, kui loom on võimeline tundma, siis on järelikult keerulisem täita inimese jaoks õnnelikuks eluks vajalikke tingimusi, kui seda on ühe looma jaoks. See teeb loomade puhul „suurima õnne“ saavutamise lihtsamaks, kui see on inimeste jaoks. Inimeste tegevus loomade suhtes põhjustab neile kannatusi (välja arvatud juhtudel, nagu õnnetusse sattunud loomade päästmine ja veterinaaria eesmärgiga looma heaolu parandada), seega kui inimesed lõpetaks loomkatsed, siis juba sellest tulenev loomade heaolu paranemine oleks suur panus üldisele heaolule. Võib oletada, et see kasu, mis loomad sel viisil saavad, on suurem, kui kasu, mis inimestel loomade kasutamata jätmisest saamata jääb.

3.1.2 Argument loomkatsete efektiivsusest

Teine lähenemine on väita, et ikkagi on võimalik loomkatsete abil luua niivõrd efektiivseid uusi ravimeid, et loomade kannatused nende ravimite testimiseks on õigustatud. Cohen (2012: 210) väidab, et iga ravimi ja vaktsiini taga, mis inimestel kasutatud on, on loomkatsed. Botting ja Morrison (1997: 83) on väitnud, et loomkatsed on olnud äärmiselt olulised uute meditsiinitehnoloogiate avastamisel. Keskmiselt, nagu juba näidatud, on loomkatsetest tulenev kasu inimeste elukvaliteedi parandamisele väike.

See, et loomkatsete tulemusel on jõutud väga oluliste uute avastusteni, ei tähenda, et nende avastusteni poleks olnud võimalik jõuda ilma loomkatseteid kasutamata. Viimane oleks eriti

tõenäoline siis, kui teadlased oleks algusest peale alternatiivsete uurimismeetodite väljatöötamisele keskendunud. Võib väita, et mõned avastused oleksid siiski tegemata jäänud, kuid ka loomkatsed on teadlasi juhtinud eksiteedele ja võimalik, et ilma loomkatseteta oleks meditsiin arenenud ravimitele keskendumise asemel hoopis tervislike eluviiside propageerimise suunal. (Singer 2021: 120) „Huvide võrdse arvestamise moraaliprintsiip välistab mõned teadmiste omandamise viisid. Teadmiste otsimise õigus ei ole kuidagi püha“ (samas).

3.1.3 Utilitarism ja teo tagajärjed

Utilitarismi puhul on olulised teo tagajärjed. Peamine vastuargument, mida sellele esitada saab, on see, et sageli ei ole võimalik teo tagajärgi ette näha (Pojman 2005: 189). Singeri lähenemine antud teemas eristab kahte sorti tagajärgi: loomkatsete lõpetamine ja ressursside ümbersuunamine. Kuigi statistika näitab, et suur osa teadusest, mis tegeleb uute ravimite leidmisega, ei too tegelikult eriti olulisi muudatusi, siis ei saa eitada seda, et on ikkagi olemas tõenäosus, et leiutatakse uusi ravimeid, mis tõesti on väga efektiivsed ja toovad inimestele palju kasu. Vaid väikest osa loomkatsetest korratakse hiljem ka inimeste peal, kuid inimeste peal katsetamine on vajalik selleks, et uued ravimid saaksid turule tulla (Hackham, Redelmeier 2006: 1731). Loomkatsete puhul on juba ette teada, et nende tõttu kannatab kindel arv loomi, kuid katse kasu inimestele ei ole kindel, ja raske on hinnata, kui paljud inimesed katsest kasu saavad (Bass 2012: 93).

Ressursside ümbersuunamise puhul tundub olevat ilmselge, et sellest saavad paljud inimesed kasu. Samas tuleb seda hästi planeerida. Meditsiiniressursi liigutamine loomkatsetelt abivajajate ühiskondadesse, kus hetkel puuduvad vajalik hügieen ja meditsiin, peab olema äärmiselt läbimõeldud, kuid selline planeerimine on ikkagi võimalik. Võib üsna kindlalt väita, et nii saaksid kasu rohkemad inimesed, kui seda saaksid potentsiaalselt uutest loodud ravimitest inimesed, kes neid vajavad.

3.1.4 Argument loomkatsete kasust loomadele

Emlen (1993: 407) argumenteerib, et loomkatsed on vajalikud, sest nende abil saadakse teada erinevate liikide füsioloogia ja käitumise kohta, mis aitab võidelda loodusliku mitmekesisuse vähenemise vastu. Samas on ta nõus, et loomkatsete tegemine vajab senisest

rangemat regulatsiooni. Loomadel, nagu ka inimestel, on huvi sigida ja kindlustada oma liigi püsimine. Seega saavad loomade peal katsetamisest kasu ka loomad ise, kuid see ei paranda nende loomade heaolu, keda katsetes kasutatakse.

Emleni seisukohal on mõju utilitaristlike arvutuste ülesehitusele. Kui Singeri seisukoha järgi tundub, et loomad saavad nende peal katsetamisest ainult kahju, siis Emleni järgi võiksid nad (ehk loomad ja loodus tervikuna) sellest ka kasu saada, kuna liigid püsivad elujõulisematenä. Sarnase argumendi on esitanud ka Hare (1999: 231) taimetoitluse vastu: loomse toidu tootmine annab farmiloomadele vähemalt mingisugusegi elu ja nende liigid säilivad. Samamoodi saaks argumenteerida, et loomkatsete jaoks kasvatatud loomad saavad nendest kasu, kuna nad saavad elada. Kas aga biomeditsiinis tehtavatel katsetel on liikide püsimisele selline mõju? Peamiselt testitakse biomeditsiinis loomade peal ravimeid ning toksilisi aineid, millele loomadel looduses ligipääsu pole, kui need pole sinna sattunud inimeste eksimuse või pahatahtlikkuse tõttu, seega ei valmista need loomadele enamasti ka ohtu. Teatud katsed loomadel, näiteks bioloogide poolt tehtavad, võivad loomadele kasu tuua (Emlen 1993: 408), kuid need ei ole siinse töö raames olulised. Lisaks on lihtsamaid viise loomaliikide säilimise parandamiseks, nagu loodusreostusega võitlemine ja kasvuhoonegaaside heite vähendamine.

Kui väita, et utilitarismi puhul ei pea arvestama loomadega, siis tekivad samad probleemid, mis liikismi puhulgi. Väitele, et loomkatsed aitavad ikkagi luua uusi vajalikke ravimeid, räägib vastu statistika selle kohta, kui vähesed uutest ravimitest on efektiivsed. Suur osa uusi ravimeid luuakse läänemaailma elanikele, kus suuremat kasu tooks inimeste eluviisi muutmine. Isegi kui pole täpselt teada, kui suurt kasu võiks tuua loomkatsete lõpetamine biomeditsiinis, siis on selge, et meditsiiniressursside ümbersuunamine toodaks rohkelt hüve. Loomkatsed biomeditsiini valdkonnas ei too loomadele hüve, sest katsetatavaid aineid enamasti looduses ei leidu ja loomadel puudub nendega kokkupuude.

4. Utilitaristlik argument 2: Inimestele ohtlikkuse argument

Singeri peamine argument loomkatsete ebaeetilisuse osas biomeditsiini valdkonnas puudutab otseselt loomaeetikat. Selle keskmes on loomade heaolu ja nende huvidega arvestamise vajadus. Teine argument bakalaureusetöös ehk esimene utilitarismi argument puudutab nii loomi kui ka inimesi. Loomkatsete lõpetamise või olulise vähendamise tulemusena saaksid kasu nii loomad, läbi nende kannatuste vähendamise, kui ka inimesed, läbi meditsiiniressursside ühtlasema jaotamise vaid läänemaailmale keskenduva meditsiini asemel. Kolmas ja siinses töös viimane argument ehk teine utilitarismi argument on loomkatsete tulemuste inimestele ohtlikkuse argument, mille osaks pole loomade heaolu.

Loomkatsete tulemuste inimestele ülekandmine võib viia halbade tagajärgedeni. American Medical Association (AMA) on tunnistanud, et „sageli ei tõenda loomkatsed praktiliselt mitte midagi ja inimestega korreleerida on neid väga keeruline.“ (Singer 2021: 84) Ka sellel argumendil on kaks poolt, kuid nende mõlema aluseks on see, et katsete tulemuste ühelt liigilt teisele üle kandmine on riskantne (samas: 83). Esiteks võivad ravimid, mis loomadele on ohutud, olla inimestele hoopis ohtlikud (samas). Teiseks võivad ravimid, mis loomadele on ohtlikud, olla inimestele ohutud ja aidata nende tervist parandada. Sellised ravimid ei jõua loomkatsetest edasi ning seega ei saa inimesed ravi, mida nad tegelikult vajaksid. (samas: 83-84) Selles peatükis analüüsin seda argumenti lähemalt.

Selle argumendi aluseks on väide, et katsete tulemusi ei saa piisavalt täpselt üle kanda ühelt liigilt teisele. Näiteks on pika staažiga arst Christopher Smith öelnud järgnevat:

„Nende katsete (toksikoloogia katsed loomadel – autor) tulemusi ei saa kasutada, et ennustada ainete toksilisust inimestele või määrata ravi. [...] Erakorralise meditsiini arstid tuginevad oma patsientidele optimaalse ravikuuri määramisel haigusjuhtumite kirjeldustele, kliinilisele kogemusele ja inimestel läbi viidud kliiniliste uuringute kaudu saadud andmetele.“ (Singer 2021: 83 kaudu)

Miks siis ikkagi katsetatakse loomade peal, kui ka mitmed arstid teavad, et tulemusi ei saa ühelt liigilt teisele üle kanda? Või kui saab, siis milliseid tulemusi saab üle kanda ja kuidas teada, et need on usaldusväärsed? Loomade peal katsetamise põhjenduseks tuuakse enamasti seda, et loomad on füsioloogiliselt inimestega piisavalt sarnased, et nende peal tehtud katsete tulemusi, suuremal või vähemal määral, inimestele üle kanda. Selle eesmärgiks on vältida seda, et ravimid oleksid inimestele raviva toime asemel hoopis ohtlikud, sest vaid loomade

peal positiivseid tulemusi toonud ravimeid viiakse edasi inimkatseteni. Leidub rohkelt näiteid, kus selline kontroll ei toiminud.

Esiteks on olnud mitmeid juhtumeid, kus ravimid, mida loomakatsete tulemusena ohututeks peeti, tõid inimestele ravi asemel kannatusi. Üheks tuntumaks näiteks on talidomiid, mis loodi eesmärgiga leevendada rasedatel hommikust iiveldust. Ravimi testimise tulemused erinevatest liikides tiinete loomade peal olid positiivsed, välja arvatud ühe jänestetõu puhul (Singer 2021: 83 kaudu). Talidomiid põhjustas väärarenguid rohkem kui kümnele tuhandele lapsele, kelle emad olid raseduse ajal ravimit kasutanud. Lisaks põhjustas see suurel hulgal nurisünnitusi. Samas on see ravim kasutusel ka tänapäeval, kuid hoopis teiste haiguste, näiteks vähi ja HIV, raviks ja nende puhul on ravi edukas. Selle tragöödia tagajärjel said ravimitööstusele kohustuslikuks *in vitro* uuringud enne uue ravimi turustamist. (Vargesson 2015) Kuid tegu ei ole üksiku veaga loomakatsete tulemuste inimestele üle kandmisel. Singer toob näideteks veel Opreni, mida peeti artriidi imeravimiks, kuid mis hoopis põhjustas vähemalt 61 surma ja 3500 kahjulike kõrvalmõjude juhtumit, Practololi, mis südamehaiguste ravimise asemel tegi osad selle kasutajad pimedaks, ja tsipeprooli, mis kõha leevendamise asemel tekitas osadel kasutajatel krampe või koomat (Singer 2021: 83). Vioxx pidi olema artriiti raviv preparaat, kuid põhjustas vähemalt 140 000 südameatakki ja 60 000 surma USA-s (Graham et al 2005). Terviseprobleeme on süvendanud neil põhjustel ka antidepressandid, näiteks nomifensine (Knight 2011: 40).

Teisalt võivad ravimid, mis inimestele oleks ohutud ja aitaks seni ravimatutele haigustele ravi luua, olla loomadele ohtlikud. Kui palju on selliseid ravimeid, mis inimesteni sel põhjusel jõudnud pole? Seda ei saagi tõenäoliselt teada, kuna pole võimalik teada, kas need ravimid oleks inimestele ohutud olnud. Näiteid on siiski teada ja nendest toob Singer (2021: 84) välja järgmised. Insuliin, mida diabeetikud kasutavad igapäevaselt, tekitab väärarenguid jänestel ja hiirtel (Paget 1970: 132 kaudu). Kui insuliin oleks varases uuringufaasis selle mõjude tõttu kõrvale heidetud, siis oleks diabeeti põdevate inimeste elu oluliselt keerulisem. Morfiini kasutatakse inimestel rahustina, mida läheb vaja tugeva valu leevendamiseks, kuid hiirtel tekitab see raevuhoogusid. Esimest meditsiinis laialdaselt kasutatud antibiootikumi penitsilliini kasutatakse näiteks süüfilise raviks, kuid „kui penitsilliini oleks hinnatud selle mürgisuse järgi merisigadele, ei oleks seda inimeste peal võib-olla kunagi kasutatud.“ (Singer 2021: 84 kaudu) Siinne argumentatsioon ei ole mõeldud kaitsmaks seda, et uue ravimi loomist peaks alustama inimkatsetest, kuid on teisi ohutumaid ja vähem kahju

tekitavaid meetodeid uute ravimite testimiseks. Samuti pole loomkatsed inimeste peal tehtud katsetest erinevate tulemustega seetõttu, et need oleks halvasti planeeritud või tõlgendatud (Knight 2011: 92).

Seega tuleks leida ravimite testimise viis, mis annab kindlamaid tulemusi, kui loomade peal katsetamine, ja mis ei ole inimestele ohtlik. 3R lähenemise üheks osaks on loomkatsete asendamine teiste meetoditega. Kuigi hetkel ei ole selleks vajalik tehnoloogia veel täielikult arenenud, siis tuleks keskenduda ennustavate ja usaldusväärsete mudelite ja tööriistade väljatöötamisele, et nende abil saaks lahendada küsimusi, mille jaoks hetkel loomkatseid kasutatakse (The 3Rs). Selline lahendus oleks parem kui loomkatsed, sest mudelid saab luua inimese põhjal ning see annaks täpsemaid vastuseid ravimite mõjust inimesele, kui seda on võimalik teha loomkatsete tulemusi inimestele üle kandes.

Nagu varasemast arutelust selgus, ei ole lahendus loomade asemel väärarengutega inimeste kasutamine, sest seda peetakse ebaeetiliseks. Enamik inimesi on aga võimelised ise oma tervise kohta otsuseid langetama. See tähendab, et inimestelt on võimalik küsida informeeritud nõusolekut, mis annaks loa nende peal katsetada ja samas oleks neil ka õigus katsest lahkuda. Samas ei piisa inimese nõusolekust tema peal katsetamiseks: ka spetsialistid peavad olema otsustanud, et katse on piisavalt ohutu ja vajalik. Kui inimene otsustab valulikus katses osaleda, siis järelikult on ta huvi mitte seda kannatust kogeda vähem oluline kui huvi hüve (näiteks ravimi leidmine mõnele haigusele: olenemata sellest, et esimese faasi katseid tehakse tervete inimeste peal, võib see aidata teisi) vastu, mida ta katses osalemise eest võib saada. Vabatahtlike peal tehtavad katsed võivad olla usaldusväärsemate tulemustega, kui loomkatsed, sest inimestel tehtud katsed näitavad otseselt ravimi mõju inimestele, seega ei teki probleemi, mis kaasneb tulemuste üle kandmisega loomadelt inimestele.

Sageli motiveerib inimesi katsetes osalemiseks nõusolekut andma see, et leiutatavast ravimist saavad kasu nad ise või nende kogukond. Näiteks oli loomkatsete abil väljatöötatud malaariavaktsiin inimeste jaoks üsna ebaefektiivne, aga vabatahtlike inimeste peal väljatöötatud vaktsiin on sellest tõhusam (Singer 2021: 117-118). Teiseks näiteks on AIDSile ravimi leidmine, mille vajalikkusega loomkatsete pooldajad oma seisukohta sageli kaitsevad. Tulemused näitavad, et ka selles küsimuses on inimkatsed olnud loomkatsetest edukamad. AIDSi põdevad inimesed on näidanud oma valmidust katsetes osaleda, et kaitsta

ennast ja oma kogukonda. „Miks peaksid inimesed surema alati fataalselt lõppeva haiguse tõttu samal ajal, kui potentsiaalset ravimit katsetatakse loomadel, kellel AIDS tavaliselt ei esinegi?“ (Singer 2021: 118)

Loomkatsete ohtlikkus inimestele tuleneb sellest, et loomkatsete tulemusi on keeruline loomadelt inimestele üle kanda. See tähendab, et inimesteni jõuavad vahel ravimid, mis põhjustavad terviseprobleeme või surma, kuid ei pruugi jõuda ravimid, mis neid aitaks. Kuigi loomi peetakse inimestega füsioloogiliselt sarnasteks, siis pole nad ikkagi piisavalt sarnased, et katsetamine annaks alati usaldusväärseid tulemusi. Inimestel testimine tõstataks ka mitmeid eetilisi küsimusi, kuid need tunduvad ületatavad olevat ja nende puhul ei pea katse tulemusi ühelt liigilt teisele üle kandma.

4.1 Vastuväited inimestele ohtlikkuse argumendile ja vastused neile

4.1.1 Argument inimeste ja loomade sarnasusest

Kõige üldisemalt saab selle argumendile vastata, et loomad on ikkagi inimestega piisavalt sarnased, et nende peal tehtud katsete tulemusi inimestele üle kanda. Nii saab väita, et juhtumid, kus loomade peal testitud ravimid osutusid inimestele kahjulikuks, on vaid erandlikud näited. Selle argumendi kaitsmiseks oleks vaja leida põhjendus, et loomad on inimesega sarnased vähemalt selles osas, mis puudutab erinevate ravimite toimet organismile. See viib paradoksini, et kui loomad on ikkagi inimestega niivõrd sarnased, et nende peal tasub katsetada, kas siis peaks olema loomadel katsetamine samadel puhkudel ebaetiline, nagu see on ka inimeste puhul. Loomkatsete pooldajad saaksid sellele aga vastata samadel viisidel nagu liikismi puhul. Kuigi enamus biomeditsiini spetsialiste toetab 3R lähenemise kasutamist, siis Cohen (2012: 211) väidab hoopis, et katsealuste loomade hulka tuleks suurendada. Selle eesmärk oleks vähendada inimeste peal katsetamist, kuid tulemuste liikide vahelise ülekandmise keerukuse tõttu võiks see viia senisest veelgi ohtlikemate tagajärgedeni.

Tundub, et peamiselt näidataks selles valdkonnas inimeste ja loomade sarnasust läbi nende ravimite edukuse, mis tõid positiivseid tulemusi nii inimestel kui ka loomadel. Mõnede loomade ehk peamiselt inimeste puhul on sarnasus selgem, aga miks ravimid peaksid inimese peal toimima samamoodi, nagu need toimivad hiirtel, ei ole kerge näha. Raamatud,

mis on mõeldud loomkatsete läbiviijatele vajalike protseduuride õpetamiseks ja analüüsimiseks, enamasti ei ütle, miks loomkatsed täpselt vajalikud on. Näiteks Eesti kõrgkoolides kasutusel olevas õpikus „Loomade heaolu: Õpik kõrgkoolidele“ (Arney et al. 2018) on teemadeks küll katseloomade heaolu ja pidamistingimuste kriteeriumid, aga pole argumenteeritud selle kasuks, miks loomkatsed meditsiinis vajalikud on. Loomkatsete tegijad tunduvad oluliseks pidavat küll loomade heaolu ja teatud eetilisi aspekte, aga ei küsita, kas loomkatsed on vajalikud, ega seda, et mis on täpselt nendest saadav kasu, mis teistes katsetes puudu jääb. Kuid samas näiteks loomade võimalikult rahuliku oleku vajalikkust ei põhjendata, et nii talub loom vähem kannatusi, vaid hoopis, et sellise looma peal tehtud katsed on tulemuslikumad. Näiteks soovitatakse hiirte sabast tõstmise asemel transportida neid peopesas, sest sellisel viisil toimides annab hiire peal tehtav katse usaldusväärsemaid tulemusi (Õkva 2018: 128). Seega on tulemuslikkus küll oluline, kuid selle kõrval ei osata ikkagi päriselt loomade heaoluga arvestada.

Kui loomkatsete traditsioon on biomeditsiinis nii juurdunud, siis tuleks alustada sellest, et teadlased peaks loomkatsete puhul esmalt põhjendama, miks need on vajalikud. See aitaks liikuda arusaama poole, et loomkatsed ei anna piisavalt selgeid tulemusi, et nende tegemine oleks vajalik. 3R süsteemi kasutamine biomeditsiinis on positiivne, sest see paneb teadlasi loomkatseid paremini planeerima ja vähendab loomkatsete arvu, lisaks annab see panuse alternatiivsete meetodite loomiseks. Alternatiivseid meetodeid luues keskendutakse sellele, et need imiteeriks seda, kuidas toimivad protsessid inimese kehas. Loomkatsetes toimivad protsessid looma kehas tema liigile omasel viisil. Kuna loomkatsete tegemise traditsioon on pikk, siis oskavad teadlased küll teatud määral hinnata, kuidas loomkatsete tulemused võiksid välja näha inimese organismile kohandades, aga nagu eespool kirjeldatud, on selline tulemuste üle kandmine ohtlik.

4.1.2 Lootus leida uusi olulisi ravimeid

Ainult väikest osa loomkatsete tulemustest kasutatakse selleks, et arendada välja kliinilist sekkumist inimeste aitamiseks. See tuleneb sellest, et vaid need katsetulemused on kooskõlas inimeste kliiniliste tulemustega (Knight 2011: 58). Seega on loomkatsete tulemustel nõrk mõju inimeste teadmiste arendamisele biomeditsiinis (samas: 59). Ravimitest, mis läbivad prekliinilise testimise, mille osaks on loomkatsed, 92 protsenti ei jõua kunagi kasutusele,

sest need pole piisavalt ohutud või efektiivsed (samas: 40). Kas nende tulemuse põhjal saab ikkagi argumenteerida, et kasulik on püüelda uute ravimite leiutamise suunas? Meditsiinivaldkonna praktikud vastaksid sellele jaatavalt, sest nähes nende inimeste kannatusi, kelle haigustele veel ravi pole, soovitakse neid aidata ja katsetes kasutatavate loomade kannatused ei tundu nii kriitilised. Isegi kui vaid väike osa uutest ravimitest on kasulikud, siis ometigi loodetakse iga uue ravimi kallal töötamise alguses, et just sellest saab läbimurre. Siiski on ohutum keskenduda alternatiivsete katsemeetodite arendamisele, vabatahtlike inimeste peal katsetamisele, nende informeeritud nõusoleku korral, ja isegi ka peale uue efektiivse ravimi leiutamist tuleks analüüsida seda, kas ja kui suur oli loomkatsete mõju tulemuseni jõudmisel.

Loomkatsete pooldajad saavad väita, et loomad ikkagi on inimestega sarnased, kuid sellisel juhul peaks ikkagi ka loomade huvidega arvestama. Biomeditsiini valdkonna esindajad enamasti ei põhjenda, miks loomkatsed on ravimite ohutuse testimiseks nii vajalikud, sest loomkatseid on nii pikalt vajalikuks peetud. 3R lähenemise kasutamine on oluline, sest see sunnib teadlasi loomkatseid paremini planeerima ja alternatiive kasutama. Kuna vaid väike osa loomadel katsetatud ravimitest jõuab inimkatseteni, siis tundub, et teadlased saaksid inimeste heaolu tõsta senisest rohkem, kui nad esmalt töötaks välja eetilised alternatiivid loomkatsetele, mis annaks kergemini inimesele üle kantavaid tulemusi kui loomkatsed.

Kokkuvõte

Loomkatsed on levinud viis testida inimestele kasutamiseks mõeldud toodete turvalisust organismile ning kõiki uusi ravimeid katsetatakse esmalt loomade peal. See tõstatab eetilisi probleeme, kuna loomad on tundmisvõimelised olendid. Kuigi loomkatseid on tehtud juba väga pikka aega, siis on inimeste suhtumine nendesse eri ajastutel olnud erinev. Bakalaureusetöös keskendusin Peter Singeri kolmele argumendile selle kohta, miks loomkatsed biomeditsiinis pole eetilised, ja nende vastuväidetele, et luua sellest debatist terviklik analüüs. Esimene neist oli argument, et loomade peal katsetades käituvad inimesed liikistlikult ehk ei arvesta loomade kannatusvõimega. Teised kaks argumenti olid utilitaristlikud ehk lähtusid põhimõttest, et tuleb teha neid tegusid, mille tulemusena võimalikult paljud olendid saavad hüve. Singeri argumentidest tundub kõige veenvam olevat liikismi argument, kuna see suhestub kõigi valdkondadega, kus inimesed loomi kasutavad. Kui aga vaadata ainult biomeditsiini katsete poolt, siis võiks just utilitaristlikud argumendid tugevamad olla, sest puudutavad otsesemalt inimeste heaolu.

Spetsiesismi ehk liikismi argumenti võiks pidada kogu Peter Singeri loomi puudutava filosoofia keskseks väiteks. Argumendi aluseks on väide, et kui olend on võimeline kannatama, siis tuleb teistel olenditel tema huvidega arvestada. Olendi huvidega arvestamise aluseks ei sobi ükski teine kriteerium, kuna need ei loo selget eristust ja need on meelevaldsed. Loomad on kannatusvõimelised olendid ja nende huvidega tuleb arvestada. Kuna biomeditsiini katsetes loomad kannatavad, siis ei ole sellised katsed õigustatud. Kõik kannatused pole võrdsed, kuid kõigi kannatustega tuleb arvestada.

Peamiselt on selle argumendi vastu vaieldud seisukohalt, et loomade huvidega ei pea arvestama, kuna neil ei ole õigusi ja nad ei kuulu ühiskonda. See on üks näide olendi huvidega arvestamise kriteeriumitest, mis on meelevaldne. Tekib vastuolu võrdsuse printsiibiga, mille alusel on tuleb kõigi kannatusvõimeliste olendite huvidega arvestada. Kagan on Singeri vastu argumenteerinud modaalse personismi seisukohast, mille järgi on olulised olendite huvid, kelle liigi enamus täiskasvanuid on isikud. Selline vaade ei arvesta olendi tegelike omadustega ja muudab olendi vajaduste üle otsustamise olendi liigilise kuuluvuse põhjal tehtud valikuteks.

Singer taaselustab Benthami loodud utilitarismi definitsiooni, mis laiendab olendite hulka, kellega utilitarismi juures arvestama peab, inimestelt ka loomadele. Esimene Singeri utilitaristlik argument on see, et loomkatsed toovad vähe hüve võrreldes sellega, kui palju need kahju tekitavad. Uued ravimid ei ole enamasti varasematest oluliselt efektiivsemad ja on sageli mõeldud haiguste jaoks, mis on ennetatavad. Teadlased saaksid luua palju rohkem hüve, kui nad lõpetaks loomkatsed ja aitaks meditsiiniressursse maailmas ühtlasemalt jaotada. Kui mõne uue ravimi leidmine ikkagi on väga oluline, siis tuleks kaaluda alternatiive, näiteks inimeste peal katsetamist nende nõusolekul.

Singeri argumendile saaks vastu väita, et loomi ei pea arvestama utilitaristlike kaalutluste osana, kuid sellised argumendid kuuluvad omakorda liikismi alla. Kuna loomadel on lihtsam saavutada rahulolu seisundit, siis ei vaja nende heaolu saavutamine nii palju vaeva kui inimeste puhul. Saab väita ka seda, et uued loodud ravimid ikkagi on efektiivsed ja vajalikud, kuid statistika näitab, et see pole nii. Kuigi läänemaailma inimesed pooldavad loomkatseid, sest need aitavad nende heaolu veelgi enam tõsta, siis tuleks ikkagi vaadata laiemat pilti maailmas. Loomkatsed biomeditsiinis ei aita loomadele kasu tuua, sest loomad ei puutu looduses nende asjadega kokku, mida nende peal katsetatakse.

Teine Singeri utilitaristlik argument on, et loomkatsete tulemused on sageli inimestele ohtlikud, kuna tulemuste ühelt liigilt teisele üle kandmine on keeruline. Ühest küljest võivad inimestele ohtlikud olla ravimid, mis loomkatsete põhjal turvalised tundusid. Seda on mitmete ravimite puhul ka juhtunud. Teisalt võivad ravimid, mis inimestele vajalikud oleksid, olla loomadele ohtlikud ja seega ei jõua need inimesteni. Samas on ikkagi oluline ravimeid kuidagi testida. Oluline on uuringute senisest täpsem planeerimine ja lisaks on inimesed, keda haigus mõjutab, ise huvitatud ravimeid katsetama.

Siiski kaitsevad loomkatsete pooldajad seisukohta, et loomad on inimestele piisavalt sarnased, et nende peal saadud tulemusi inimestele üle kanda. Loomulikult on loomkatsed viinud ka oluliste avastusteni, aga ei saa eeldada, et neid poleks olnud võimalik saavutada loomkatseteta. Loomkatsete tegemine on biomeditsiinis tugevalt juurdunud ja selle kogukonna liikmed enamasti ei oska näha vajadust loomkatsete täpset eesmärki põhjendada või alternatiive kasutada. Loomkatsete alternatiivide puhul on eeliseks see, et need on loodud inimese füsioloogiast lähtudes. Vaid väike osa loomkatsed läbinud ravimitest saadetakse edasi inimestele katsetamiseks. 3R lähenemine aitab loomkatsete hulka vähendada ja katseid

paremini planeerida, kuid senisest enam peaks keskenduma loomkatsetest efektiivsemate alternatiivsete katsemeetodite väljatöötamisele.

Loomkatseid biomeditsiinis ei saa lõpetada kiiresti, kuid valdkond võiks loomkatsete hulka pidevalt vähendada ja seada nendest loobumise omale eesmärgiks. Singer küll ei poolda neid argumente esitades loomkatsete täielikku lõpetamist, aga autorina arvan, et see on võimalik, kuid vaja on läheneda järkjärguliselt. Kuigi ka inimeste peal katsetamine tõstatab eetilisi küsimusi, siis erinevalt loomadest saavad inimesed ravimitest ise kasu. Peter Singeri argumentid loomkatsete vastu biomeditsiinis on olulised ka tänapäeval, sest olenemata sellest, et neid on palju proovitud ümber lükata, püsivad need ikkagi. Biomeditsiini eetikakomiteed peaksid kaasama inimesi väljastpoolt meditsiini, et leitaks enim hüve ja vähim kahju toovad lahendused nii inimeste kui ka loomade jaoks, seega ei piisa korraga ainult inimeste või ainult loomade heaolule keskendumisest.

Kirjandus

Aquino Thomas (1976). Differences between Rational and Other Creatures, T. Regan, P. Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, Prentice-Hall, New Jersey, lk 56-59.

Arney, D., Kass, M., Leming et al. (2018). *Loomade heaolu: õpik kõrgkoolidele*, Eesti Maaülikool, Tartu.

Bass, R. (2012). Lives in the balance: utilitarianism and animal research, J. R. Garrett (toim.), *The Ethics of animal research, Exploring the controversy*, The MIT Press, Cambridge, lk 81-105.

Botting, J. H., Morrison, A. R. (1997). Animal research is vital to medicine, *Scientific American*, 276(2): 83-85.

Burkhardt, J. (2012). The inevitability of animal biotechnology? Ethics and the Scientific Attitude, A. J. Holland, A. Johnson (toim.), *Animal Biotechnology and Ethics*, Springer Science & Business Media, United Kingdom, lk 114-131.

Cohen, C. (2012). The Case for the Use of Animals in Biomedical Research, S. Holland (toim.), *Arguing About Bioethics*, Routledge, London, lk 206-213.

DeGrazia, D. (2003). The Ethics of Animal Research: What Are the Prospects for Agreement?, S. J. Armstrong, R. G. Botzler (toim.), *The Animal Ethics Reader*, Routledge, London, lk 252-261.

Drake, S. (2009). Not Dead Yet!, *Critics*, J. A. Schaler (toim.), *Peter Singer Under Fire: The Moral Iconoclast Faces his Carus Publishing Company United States of America*, lk 213-220.

Driver, J. (2014). The History of Utilitarianism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/> (07.02.2023)

Emlen, S. T. (1993). Ethics and experimentation: hard choices for the field ornithologist, *The Auk*, 110(2): 406-409.

Fox, M. A. (2002). The Moral Community, H. LaFollette (toim.), *Ethics in Practice*, Blackwell Publishing, United States of America, lk 117-127.

- Franco, N. H. (2013). Animal Experiments in Biomedical Research: A Historical Perspective, *Animals*, 3: 238-273.
- Frey, R. G. (2002). Moral Standing, the Value of Lives, and Speciesism. H. LaFollette (toim.), *Ethics in Practice*, Blackwell Publishing, United States of America, lk 128-139.
- Graham D. J. et al. (2005). Risk of acute myocardial infarction and sudden cardiac death in patients treated with cyclo-oxygenase 2 selective and non-selective non-steroidal anti-inflammatory drugs: nested case-control study, *Lancet* 365: 475-81.
- Hackham, D. G., Redelmeier, D. A. (2006). Translation of research evidence from animals to humans, *Journal of American Medical Association*, 296: 1731-1732.
- Hare, R. M. (1999). Why I am Only a Demi-Vegetarian, *Essays on bioethics*, Oxford University Press, Oxford, lk 219-235.
- Kagan, S. (2015). What's Wrong with Speciesism?, *Journal of Applied Philosophy*, 33: 1-21.
- Knight, A. (2011). *The Costs and Benefits of Animal Experiments*, Palgrave Macmillan, London.
- Liu, E., Fan, J. (2017). Welfare of Laboratory Animals, E. Liu, J. Fan (toim.), *Fundamentals of Laboratory Animal Science*, CRC Press, Florida, lk 25-62
- Luts, M. (1997). Sissejuhatus õigusfilosoofiasse. Juura: Tallinn.
- Meditsiinisõnastik. (2004). Medicina: Tartu.
- Nair A. S. (2019). Publication bias - Importance of studies with negative results!, *Indian journal of anaesthesia*, 63(6): 505-507.
- Paget, G. E. (toim.) (1970). *Methods in Toxicology*, Blackwell Scientific Publications, Oxford and Edinburgh.
- Parfit, D. (1984). *Reasons and persons*, OUP, Oxford.
- Pojman, L. (2005). *Eetika. Õiget ja väärast avastamas*, Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Population Division. (2022) United Nations, Department of Economic and Social Affairs. World Population Prospects 2022, Online Edition.

- Rai, J., & Kaushik, K. (2018). Reduction of animal sacrifice in biomedical science & research through alternative design of animal experiments, *Saudi Pharmaceutical Journal*, 26(6): 896-902.
- Regan, T. (2004). *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Ryder, R. (1976). Experiments on Animals, T. Regan, P. Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, Prentice-Hall, New Jersey, lk 33-50.
- Ryder, R. D. (2010 [1970]). Speciesism: The original leaflet, *Critical Society*, 2: 1-2.
- Singer, P. (1993). *Practical Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Singer, P. (ed) (2006) In Defense of animals: The Second Wave.
- Singer, P. (2012). Animal Liberation at 30, S. Holland (toim.), *Arguing About Bioethics*, Routledge, London, lk 185-194.
- Singer, P. (2015). Why Speciesism is Wrong: A Response to Kagan, *Journal of Applied Philosophy*, 33: 31-35.
- Singer, P. (2021). *Loomade vabastamine*, Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Slicer, D. (1991). Your Daughter or Your Dog? A Feminist Assessment of the Animal Research Issue, *Hypatia*, 6(1): 108-124.
- Taylor, K., Gordon, N., Langley, G., & Higgins, W. (2008). Estimates for worldwide laboratory animal use in 2005. *ATLA - Alternatives to Laboratory Animals*, 36(3): 327.
- The 3Rs. (n.d.). https://nc3rs.org.uk/who-we-are/3rs#anchor_0 Kasutatud 16.01.2023
- Vargesson, N. (2015). Thalidomide-induced teratogenesis: History and mechanisms, *Birth Defects Research Part C: Embryo Today: Reviews*, 105(2): 140-156.
- Wallig, M. A., Bolon, B., Haschek, W. M., Rousseaux, C. G. (toim.). (2017). *Fundamentals of toxicologic pathology*, Academic press.
- Weiss, C. (2002). Loomkatsed meditsiinilises uurimistöös, D. von Engelhardt (toim.), *Eetika meditsiini argipäevas kogumik*, Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, lk 39-47.

Wieseler, B., McGauran, N., & Kaiser, T. (2019). New drugs: where did we go wrong and what can we do better?, *BMJ*, 366.

Wolff, J. (2011). *Ethics and Public Policy: A Philosophical Inquiry*, Routledge, New York.

Õkva, K. (2018). Katseloomade heaolu, D. Arney et al. (toim.), *Loomade heaolu: õpik kõrgkoolidele*, Eesti Maaülikool.

Summary

Peter Singer's arguments against animal testing in biomedicine

The aim of my thesis is to analyse Peter Singer's arguments against animal testing in biomedicine. My thesis addresses his three main arguments on this topic, some possible counterarguments for these and answers from Singer or other possible answers. His arguments are the speciesism argument, the utilitarian argument of animal testing in biomedicine not being beneficial enough, and the utilitarian argument of animal testing leading to dangerous effects on humans.

Many philosophers and doctors have addressed Singer's arguments, but none of them seem to be reach decisive conclusions. It can be argued that the ability to feel pain is not important enough to take into consideration, but all the other options, such as being a human or the ability to talk, are arbitrary. Most new drugs tested on animals are only slightly more efficient than the previous ones, so reducing biomedical testing on animals would reduce the harm done to animals and increase the benefits to humans. It is difficult to transfer test results from animals to humans, therefore, even after animal testing new drugs could be dangerous to humans. The resources used in creating new drugs using animal testing, moreover, could be redistributed to areas where there is currently a scarcity. The 3R principles in biomedicine are a good way to refine and reduce animal testing, but the replacement of animal testing should be considered further, and alternative methods need to be developed.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Heldi Marleen Lang,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Peter Singeri argumentid loomkatsete vastu biomeditsiinis“, mille juhendaja on Kadri Simm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Heldi Marleen Lang

09.05.2023